

ערך מתוך אנציקלופדיית המקדש

מכון המקדש

© כל הזכויות שמורות – אין להעתיק או להפיץ ללא רשות בכתב

פסח מצרים:

בחן את ידיעותיך – שאלות:

- א. באיזה תאריך נצטוו ישראל לקחת שה?
- ב. מתי שחטו את קרבן פסח מצרים ומה עשו לאחר מכן?
- ג. מהו הסף?
- ד. האם איסור חמץ נאסר בפסח מצרים?
- ה. מהם ההבדלים בין פסח מצרים לפסח דורות?
- ו. מהם ההלכות הדומות בין פסח מצרים לפסח דורות?

פסח מצרים: הפסח הראשון שעשו ישראל בארץ מצרים ערב יציאתם לחירות.

מאתים ועשר שנות גלות מנו חכמים לישראל במצרים. בהגיע הקץ - בראש חודש ניסן, ובטרם יצאו ממצרים, נצטוו ישראל לקחת בעשור לחודש שה לכל משפחה ולהקריבו בארבעה עשר בניסן. קרבן זה הוא קרבן הפסח הראשון אותו חגגו ישראל במצרים, וכך נאמר: "ויקחו להם איש שה לבית אבות שה לבית... שה תמים זכר בן שנה יהיה לכם... ושחטו אותו כל עדת ישראל בית הערבים" [1]. את דם הכבש נתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף בבתי ישראל בהם נאכל הפסח. את הקרבן עצמו אכלו בחיפזון, יחד עם מצה ומרור, ככתוב: "ואכלו את הבשר בלילה הזה צלי אש ומצות על מרורים יאכלוהו" [2]. ככלל, פסח מצרים דומה לפסח דורות, ברם, יש כמה מצוות המיוחדות לפסח מצרים אשר נאמרו לשעתן ואינן לדורות.

לקיחתו והכנתו: בראש חודש ניסן נצטוו ישראל לקחת שה בעשירי בניסן לכל משפחה להקריבתו בארבעה עשר בניסן בין הערבים* [3]. משפחה קטנה שאינה יכולה לאכול שה שלם בלילה אחד מצטרפת למשפחות אחרות, כדי שהקרבן כולו ייאכל ולא יבוא לידי נותר [4]. כן היתה הקפדה שהמשפחות המנויות יחד על השה יבואו מקרב השכנים הסמוכים לבית אכילת הקרבן, כמו כן האוכלים ילוננו במקום האכילה עד הבוקר [5]. בארבעת הימים שבין לקיחת השה והקרבנו נצטוו ישראל לבדוק ולבקר את השה שנשמר תמים ללא מום* [6].

השחיטה והזאת דם הקרבן: את קרבן הפסח שחטו בין הערביים, לאחר חצות היום של ארבעה עשר בניסן[7]. משנשחט הקרבן קיבלו את דמו בכלי[8], לקחו אגודת אזוב וטבלו אותה בדם שבכלי. את הדם נתנו "על המשקוף", כלומר, על הקורה בחלק העליון של מסגרת הדלת, וכן "על שתי המזוזות", היינו, העמודים הזקופים משני צידי דלת הבית בו קיימו את מצות הקרבן ואכילתו[9]. כל נתינת דם קדמה לה טבילה מיוחדת "מן הדם אשר בסף"[10]. המושג 'סף' נדון בדברי חז"ל והפרשנים, המצינים שהיה זה כלי חרס[11]. ומצינו דעות שאת הדם קיבלו בגומה שחקקו במפתן הדלת, ושם טבלו את אגודת האזוב[12]. נתינת הדם על המשקוף ועל המזוזות, כמוה כנתינת הדם על המזבח במקדש, וכך אמרו חז"ל: "שלושה מזבחות היו שם: על המשקוף ועל שתי המזוזות"[13]. עם זאת, לדעת האומר, שאת הדם קיבלו בסף שהוא מפתן הדלת, נוסף עליהם מזבח רביעי, היינו 'הסף'[14]. באשר לשיירי הדם אומרים חז"ל, שהיה שופך אותו אל יסוד האיסקופה, כי פתח הבית הפך למזבח, והמפתן הרי הוא כיסוד המזבח במקדש[15].

בית במצרים כמקדש – בעת הקרבת הפסח ואכילתו

בציור נראית צורת הקרבת קרבן 'פסח מצרים' לפרטיה. מימין נראה אבי המשפחה כשהוא מחזיק את ה'סף', היינו, כלי החרס בידיו, ונותן "מן הדם אשר בסף" על המשקוף ועל המזוזות. לידו נראים בני הבית מכינים את עצמם לדרך, מותניהם חגורים ומקלם בידם. בחזית הציור נראה אדם הממלא את צורו בכלי כסף וזהב שקיבלו ישראל מן המצרים - כמצווה על ידי משה, זאת, לקראת בניית המשכן. משמאל נראה אדם הלש את הבצק בזריזות, זאת, כדי לאכול מצות בעת אכילת בשר הקרבן, ומצות מוכנות לאכילת המצוה נראות על הספסל. משמאלו נראה אדם המוציא את השה הצלוי בשלמותו מתוך תנור הפסחים. כך הפך כל בית בישראל שבמצרים לבית מקדש להלכותיו כבירושלים.

האכילה הצלייה וההקטרה: את הבשר נאסר לאכול נא או מבושל, אלא צלוי כולו באש - "על ראשו על כרעיו ועל קרבו", ויחד אותו אכלו מצות ומרורים[16]. את עצמות הפסח נאסר לשבור, ואת בשר הקרבן אסור להוציא מן הבית שבו הוא נאכל[17]. כמו כן, יש לאוכלו עד תום ולא להותיר ממנו עד בוקר, ואם נותר - מצוה לשורפו באש[18]. בגמרא נאמר, שאת אמורי הקרבן - אשר בפסח דורות מעלים על אש המערכה, לא כן קיימו בפסח מצרים, אלא עשו מן האמורים 'שויסקי'[19]. ונחלקו ראשונים בפירוש הדבר: יש אומרים, שצלו את האימורים בשיפוד על האש, ואכלום ולא הקטירו אותם כדרך שעושים בקרבנות[20], ויש מפרשים "שצלאום בשיפוד ושרפום לשם גבוה"[21].

החיפזון: נאמר בתורה: "וככה תאכלו אותו, מתניכם חגורים, נעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם, ואכלתם אותו בחפזון פסח הוא לה" [22]. כלומר, את הפסח יש לאכול באופן המראה תכונה של אנשים היוצאים לדרך: הכל חגורים עם נעליים לרגליהם, ועם מקל עוברי דרכים בידם. אף האכילה עצמה נעשתה בזריזות, כמי שחושש שמא יקראוהו לצאת לדרך. חז"ל למדים מן הפסוקים, שאף קבלת הדם וזריקתו על המזוזות ועל המשקוף אף זאת עשו בחיפזון, אך לא צלייתו והדחת קרביו [23].

איסור חמץ: באשר לאיסור חמץ הנוהג לדורות, נאמרו דעות שונות בעניין פסח מצרים. הדעה המקובלת בדברי חז"ל היא, שאיסור החמץ ב'פסח מצרים' נהג ביום חמישה עשר בניסן בלבד, הוא יום אכילת קרבן פסח והיציאה ממצרים [24]. עם זאת, קיימת דעה האומרת שגם בפסח מצרים היה איסור חמץ כל שבעה [25]. בראשונים מצינו דעה שלא נאסר חמץ אלא בליל פסח בלבד בעת אכילת הקרבן [26]. עוד מצינו מי שפירש, שאיסור חמץ נאמר על יום ההקרבה ועל יום האכילה, היינו, יום ארבעה עשר וליל חמישה עשר [27]. נחלקו ראשונים בשאלה, האם בפסח מצרים נאסרו ישראל גם ב'בל יראה' [28] או לא [29].

המשך בעמוד הבא...

שלוש כיתות בארץ מצרים – מחלך ארבעים יום

מפת הפזורה של ישראל במצרים - בעת הקרבת קרבן הפסח

בציור נראית מפה של ארץ מצרים, המתארת את הפזורה של שבטי ישראל במצרים. מושבו של פרעה היה בעיר 'מצרים' היא קהיר. בעיר זו היה משכנו של משה ורבים מישראל, וכשיצא פרעה בעת מכת בכורות לקרוא למשה ואהרן בלילה היה זה בעיר המלוכה. לפי המתואר בירושלמי, הפכה כל ארץ מצרים בלילה זה למקום קדושה. כל בית פרטי של ישראל הפך לכעין מקדש. אף ישראל הפזורים במצרים הפכו ל"שלוש כיתות", זאת, לפי קריאתו של משה אשר חילק את מצרים לשלושה איזורים, וכל איזור מן השלושה הפך ל"כת" אחת משלוש הכיתות, בדומה לסדר ההקרבה במקדש בירושלים.

ההבדלים בין פסח מצרים לפסח דורות: המשנה בפסחים מונה חמשה הבדלים בין פסח מצרים לבין פסח דורות להלן חמשת המצוות הנוהגות בפסח מצרים בלבד[30]:
א. מצוה לקחתו מעשור לחודש. ב. הזאת הדם באגודת אזור. ג. הזאה על המשקוף ועל שתי המזוזות. ד. אכילה בחפזון. ה. היתר החמץ בשאר ימי החג[31].
בתוספתא נמנו תשעה הבדלים נוספים[32]:

א. בפסח מצרים לא היה עונש כרת על מי שביטל את הקרבת הפסח. ב. בפסח מצרים לא נאסרו כל המומים שבתורה, אלא רק אבר חסר - כדין קרבנות בני נח[33]. ג. מותר היה להקריב אתנן זונה* ומחיר כלב*. ד. בפסח מצרים מי שהיה צריך לצרף משפחה אחרת, היה חייב לבחור בשכנו הקרוב, ואילו בפסח דורות אין חיוב כזה[34]. ה. פסח מצרים לא היה טעון מתן דמים וחלבים לגבי המזבח[35]. ו. בפסח מצרים חל איסור לצאת איש מפתח ביתו עד בוקר. ז. בפסח מצרים כל אחד שחט בביתו, ובפסח דורות כל ישראל שוחטים במקדש. ח. בפסח מצרים הלינה היתה במקום האכילה דווקא, ובפסח דורות ניתן ללון במקום אחר בירושלים[36]. ט. יש דעה שמילת עבדיו מעכבת רק בפסח מצרים[37].

הדברים הזהים בין פסח מצרים לפסח דורות: בתוספתא מובאות כמה הלכות בהן

שווה פסח מצרים לפסח דורות[38]:

א. פסח מצרים נשחט ב'שלוש כיתות', כלומר בשלוש חבורות השוחטות את הפסח זו אחר זו. ופסח דורות אף הוא מתקיים ב'שלוש כיתות', אך כולן בעזרה שבמקדש. ומצינו חכמים שאמרו: "ניתן כוח בקולו של משה, והיה קולו מהלך בכל ארץ מצרים מהלך ארבעים יום. ומה היה אומר? - ממקום פלוני עד מקום פלוני [נחשב] כת אחת, וממקום פלוני ועד מקום פלוני - כת אחת"[39].

ב. פסח מצרים נאסר בו להקריב בעל מום - וכן פסח בדורות.

ג. פסח מצרים אסור להותיר ממנו עד בוקר - וכן בפסח דורות.

ד. פסח מצרים טעון שיר, כלומר, קריאת ההלל בשחיטתו ובאכילתו, וכן פסח דורות.

ה. כאמור, יש מי שסובר, שפסח מצרים נוהג בו איסור חמץ כל שבעה כבפסח דורות[40].

מן המדרש

פסח מצרים - שלושים מצוות יש בו

'בצאת ישראל ממצרים': כשהיו ישראל במצרים היו תמהין על עצמם ואומרים: אין בידינו מצוה אחת שנטפל בה שנזכה בה ליגאל! מיד אמר הקדוש ברוך הוא למשה, לך פתח אותם בדברי הלכות פסח, שנאמר: 'החודש הזה לכם'. והלא איבה היתה בינם לבין המצריים מפני [מצות] הטלאים! ולא עוד אלא שבאה שעת [מצוה נוספת] - מילה!... ר' יודא אמר: אם באין אנו לחשוב הלכות פסח - יותר משלושים מצוות היו בידם!". אוצר המדרשים - 'הלל'.

מקורות:

- [1] שמות יב, ג - ו.
- [2] שמות יב, ז - ח.
- [3] שמות יב, ג; מכילתא שם; רש"י שם ד"ה דברו.
- [4] שמות יב, ד.
- [5] מכילתא דרשב"י יב, ד; תוספתא פסחים ח, ז.
- [6] ראה שמות יב, ו; מכילתא דרשב"י יב, ו; ראה ערכין יג, ב.
- [7] שמות יב, ו; רש"י שם ד"ה בין הערביים.
- [8] מכילתא, מסכתא דפסח פרשה ו לדעת ר' עקיבא שה'ספ' הוא כלי. ראה רש"י שמות יב, ז ד"ה ולקחו מן הדם; שמות יב, כב וברש"י שם ד"ה בסף.
- [9] שמות יב, ז; שמות יב, כב.
- [10] שמות יב, ז; יב, כב; מכילתא, מסכתא דפסח פרשה יא; רש"י שמות יב, כב ד"ה מן הדם.
- [11] תרגום יונתן.
- [12] מכילתא, מסכתא דפסח פרשה ו לדעת ר' ישמעאל שה'ספ' מפתן הדלת.
- [13] מכילתא שם לדעת ר' עקיבא; פסחים צו, א.
- [14] מכילתא שם לדעת ר' ישמעאל. ראה גם ירושלמי פסחים ט, ה.
- [15] מכילתא דרשב"י שמות יב, כב.
- [16] שמות יב, ח - ט.
- [17] שמות יב, מו.
- [18] שמות יב, י.
- [19] פסחים צו, א.
- [20] ר' חננאל פסחים צו, א; רש"י שם; רש"י קידושין ע, א ד"ה בר שויסקל.
- [21] מאירי פסחים שם.
- [22] שמות יב, יא.
- [23] מכילתא דרשב"י יב, יא.
- [24] משנה פסחים צו, א על פי פירוש הגמרא צו, ב; דעת ר' יוסי הגלילי פסחים צו, ב; תוספתא ח, ח.
- [25] דעת ת"ק פסחים ח, ח (על פי נוסחת תוספתא כפשוטה).
- [26] מהר"ם חלואה פסחים קטז, ב על פי פשט לשון המשנה בפסחים צו, א; פירוש הרי"ד להגדה של פסח; שבלי הלקט סימן ריח.
- [27] צל"ח פסחים קטז, ב.
- [28] רמב"ן שמות יב, לט.
- [29] ר"ן פסחים, כה, ב בדפי הרי"ף. וראה שערי היכל, פסחים, מערכה קנט באריכות.
- [30] משנה פסחים צו, א; ראה גם רמב"ם קרבן פסח י, טו.

[31] דבר שכאמור נתון במחלוקת תנאים.

[32] תוספתא פסחים ח, ז.

[33] ראה זבחים קטב, א. אך ראה ירושלמי פסחים ט, ה על פי קרבן העדה שיש מי שסובר שגם בפסח מצרים נאסרו כל המומים.

[34] לדעת ר' שמעון בתוספתא שם דין זה נוהג גם בפסח דורות.

[35] ראה גם מנחות פב, א.

[36] ראה חסדי דוד ותוספתא כפשוטה על ההבדל בין לינה במקום האכילה לבין איסור היציאה עד הבוקר.

[37] דעת ר' אליעזר בן יעקב בתוספתא, ות"ק חולק.

[38] תוספתא פסחים ח, ח.

[39] ראה ירושלמי פסחים ה, ה.

[40] דעת ת"ק בתוספתא שם, ור' יוסי הגלילי חולק.